

เจดีย์หลวงมหาธาตุกลางเวียง: ภาพสะท้อนคติจักรพรรดิราช
ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984 - พ.ศ. 2030)
Chedi Luang, The great stupa: Reflections of the
Chakravatin concept during the reign of King Tilok Raja
(1984 – 2030 B.E.)

พระพงษ์ระวี อุตตรภพโท (โหลิมขยโชติกุล)^{1*}, พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมโม²
และ ประทีป พิษทองหลาง³
Phra pongravee Uttarapaddho¹, Phrakrusamu Thanachot Ciradhammo²,
Prateep Peuchthonglang³
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา^{1,2}
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา³
Mahamakut Buddhist University Lanna Campus^{1,2}
Rajamangala University of Technology Lanna³
*Corresponding Author, e-mail: uttarapaddho@gmail.com

(Received: January 31, 2021 | Revised: November 20, 2021 | Accepted: December 3, 2021)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพสะท้อนคติพระจักรพรรดิราชในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา ผ่านบทบาทในการอุปถัมภ์ค้ำชูพระศาสนา โดยใช้แนวคิดธรรมราชาและคติพระจักรพรรดิราชมาช่วยเสริมความมั่นคงสิทธิธรรมและพระราชอำนาจ โดยศึกษาจากตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ มूलศาสนา และตำนานพระธาตุเจดีย์หลวง ประกอบกับการตีความองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและวิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลป์ เพื่อ

วิเคราะห์สิ่งที่เป็นภาพแฝง บทบาทในด้านการศาสนาและการเมืองของพระองค์ การศึกษานี้พบว่าการที่พระองค์เลือกเสริมสร้างบูรณะเจดีย์หลวง อาจมีความเกี่ยวข้องกับคติมหาโพธิมณฑล เนื่องจากการสถาปนาพระเจ้านั่งใต้ไม้ศรีมหาโพธิ เป็นฐานรากเจดีย์ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา การเสริมสร้างเป็นเจดีย์ กระพุ่มยอดเดียว มีซ่างและสิ่งห่อหุ้มที่ฐาน พระปฎิมาปางสมาธิใต้คางไม้มหาโพธิ ที่ชุ่มจรมณี และการอัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่เจดีย์หลวง เหล่านี้ ล้วนสื่อนัยยะความสำคัญของคติมหาโพธิมณฑล สายคือทวิปอันเป็นจุดศูนย์กลาง จักรวาลตามคติพุทธที่มีส่วนเสริมสร้างความเป็นพระจักรพรรดิราช ด้วยการนำ หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา มาเป็นเครื่องมือสร้างคติความเชื่อร่วมกัน ในหมู่อาณาประชาราษฎร์ในยุคสมัยนั้น

คำสำคัญ: คติจักรพรรดิราช, พระเจ้าติโลกราช, คติมหาโพธิมณฑล, พระธาตุเจดีย์หลวง

Abstract

This academic article aims to study Reflection on Lanna Chakravatin concept .In the rigen of King Tiloaraja, his Majesty expanded political power and fostering religious support together. the concepts of Thammaracha and the Chakravatin Principles to help secure the rights of throne. Which we study the role of his religion in order to interpret it more clearly By using the principle of art historical process through Bhodi Mandala concept, He used this concept by restoration, rebuilding, and strengthening RajakutaKarn, Chotikaram, or Chedi Luang. With the implication of building a chamber with the establishment of a Buddha sitting under the Sri Maha Bodhi tree since the reign of King Saen

Mueangma. Strengthening as a single top pagoda. Surrounded by elephants and lions. Enshrining the Emerald Buddha at the Royal Chedi. The importance of the Maha Bodhi Mandala concept , the land where the emperor will emerge , is to strengthen the emperor's empower. Under various paradigms and contexts is therefore very interesting By bringing the doctrine of Buddhism to be a tool to build common beliefs among all people in the kingdom.

Keywords: Chakravartin, King Tilokaraja, Maha Bhodimandala concept, Chedi Luang

1. บทนำ

จากความรู้ที่รู้เดิมด้านการศึกษาศาสตร์ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม การสร้างพระธาตุเจดีย์นั้น นอกจากจะเจตนาเพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ยังเป็นที่รู้ว่าเป็นการสร้างมโนภาพของมณฑลจักรวาลนั่นเอง คำอธิบายที่เราคุ้นชินกันในการศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมไทยโดย มักมีแนวคิดในเบื้องต้นในกระบวนการรังสรรค์สถาปัตยกรรมไทยโดยมีแนวคิดจากตัวเลข จำนวนที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอน ข้อธรรมหมวดต่างๆ โดยกำหนดให้เขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาลคือศูนย์กลางมณฑลทั้งหมด (เอเดรียน สนอดทราส, 2541, น. 134) โดยมีความเชื่อว่าสิ่งที่กำหนดรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันคือคติไตรภูมิจักรวาล(ชาติรี ประกิตนันทการ, 2552, น. 258) แต่ในการศึกษานี้ ได้พบความหมายเพิ่มเติมของคติความเป็นศูนย์กลางจักรวาลในมิติทับซ้อน มากกว่าการนิยามพระธาตุเจดีย์คือเขาพระสุเมรุซึ่งคำอธิบายเดิมเหล่านี้เป็นการตีความอิงกับคติพราหมณ์ที่แผ่มาในพุทธศาสนาสุวรรณภูมิ ความหมายเพิ่มเติมของใจความสำคัญของการสถาปนาธาตุเจดีย์ในล้านนา ให้ความสำคัญกับ “มหาโพธิมณฑล” ซึ่งเป็นบริเวณมณฑลสถานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้

อริยสัจจ์ บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ว่าเป็นสายตือทวีป เป็นศูนย์กลางนั่นเอง ซึ่งในความสำคัญของความเป็นศูนย์กลางจักรวาลเชิงพุทธศาสนา คตินี้ยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือผสมผสานความมั่นคงของอาณาจักร ดังจะทราบจากในส่วนของจารึก ตำนานอภินิหารพงศาวดาร อาทิเช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา และตำนานสิบห้าราชวงศ์ก็ได้มีการกล่าวถึงการสถาปนาธาตุเจดีย์ โดยกล่าวแฝงเล่าไปกับเรื่องราวการบำเพ็ญพระราชกุศลในการก่อสร้าง หรือปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์องค์สำคัญของราชอาณาจักรล้านนา

ความสำคัญของมหาโพธิมณฑล และโพธิบัลลังก์ซึ่งเป็นจุดความสำคัญของพื้นที่ “ศิระแผ่นดิน” และ “ชมพูทวีป” คืออะไร ในไตรภูมิโลกวินิจฉัยทั้ง 2 ส่วนวนได้กล่าววามสำคัญของศิระทวีป คือ พุทธศาสนา พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ และพระมหากษัตริราช ทั้งหลายย่อมจะมีขึ้นได้เฉพาะใน “ชมพูทวีป” นี้เท่านั้น และในไตรโลกวินิจฉัยยังได้อธิบายความสำคัญของ “ศิระแผ่นดิน” เอาไว้ว่า เมื่อโลกจะถูกทำลาย “ศิระแผ่นดิน” ก็จะถูกทำลายลงเป็นที่สุดท้าย และในขณะเวลาที่กำเนิดโลกขึ้นมาใหม่ แผ่นดินแห่งแรกที่จะเกิดขึ้นก่อนก็คือ “ศิระแผ่นดิน” เช่นกัน ซึ่งแสดงให้เห็นนัยสำคัญของพื้นที่นี้ ในฐานะที่เป็นที่ถือกำเนิดขึ้นก่อนแผ่นดินทั้งปวงในโลก ต่อมาจุดนี้เองจะกลายเป็นจุด “มหาโพธิมณฑล” คือบริเวณมณฑลสถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ อริยสัจจ์ บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ (เจริญ มาลาโรจน์, 2548, น.155) ซึ่งจุดศูนย์กลางของมณฑลคือโพธิบัลลังก์ปรากฏตัวตนในคัมภีร์โลกศาสตร์โบราณหลายเล่ม อาทิ คัมภีร์โลกทีปนี โลกทีปคตีสารและไตรภูมิพระร่วง ในรูปสัญลักษณ์ของ “โพธิบัลลังก์” ไม่เพียงแต่แสดงผ่านการรจนาคัมภีร์ทางศาสนาเท่านั้น คตินี้ยังถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือผสมผสานความมั่นคงของอาณาจักร โดยอาศัยพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุ พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ พิธีกรรมเกี่ยวกับการบันดาลความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมเกี่ยวกับการสร้างบุญ

และอุทิศส่วนกุศล พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม การวิเคราะห์ลักษณะ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมที่สะท้อนจากโครงสร้างและเนื้อหาของตำนานพระธาตุตลอดจนพิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุพบว่า มีหลายลักษณะ ทั้งการขัดแย้ง การยอมรับ และการผสมผสานกลมกลืนกัน ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นพัฒนาการทางความคิดความเชื่อทางศาสนาของสังคมล้านนากับพุทธศาสนา

บทความนี้นำเสนอถึงนัยยะที่แฝงในพระราชกรณียกิจที่พระเจ้าติโลทรทรงกระทำขึ้นตามความเชื่อคติในพระพุทธศาสนา โดยการนำการอุปถัมภ์ค้ำชูพระศาสนาและสร้างศาสนวัตถุต่างๆ สนับสนุนความเป็นพระจักรพรรดิ-ธรรมราชาของพระเจ้าติโลทรราช) ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์ขึ้นครองราชสมบัติโดยการชิงบัลลังก์จากพระราชบิดาคือพระเจ้าสามฝั่งแกน มีกำหนดการมูรธาภิเษกครองราชย์วันแปดเป็ง คือ วันวิสาขบูชา วันกำเนิดแห่งธรรมชาชนันเอง การทำนุบำรุงพระศาสนา การปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ ทำสังคายนาคติปัญจอันตรธาน การสร้างจำลองพุทธคยาในภาพวัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด) สร้างศูนย์กลางจักรวาลโพธิมณฑลดินแดนล้านนา การเฉลิมพระนามเป็น พระเจ้าศรีธรรมจักรวดีโลทรราชมหาธรรมมิกราช (ธรรมจักร คือจักรพรรดิในทางธรรมด้วย) หลังจากสังคายนาครั้งที่ 8 การเลือกซ่อม ก่อกวมกู่หลวง (ราชกุฎาคาร-เจดีย์หลวง) อาจเพราะเกี่ยวข้องกับโพธิมณฑล-เขาพระสุเมรุ-จุฬามณี ล้วนเป็นภาพสะท้อนศูนย์กลางกล่าวคือพระราชกรณียกิจด้านพระศาสนาพระเจ้าติโลทรทรงกระทำล้วนมีส่วนสนับสนุนความเป็นพระจักรพรรดิของพระองค์

2. บรมราชาภิเษกในวันแปดเป็ง (วิสาขบูชา)

ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 คือเมื่อ 500 กว่าปี ล่วงมาแล้วนั้นในท่ามกลางบรรยากาศการเกิดอาณาจักรอย่างหลวมๆ และการช่วงชิงอำนาจกันเพื่อครอบครองผลประโยชน์ทางการค้าของป่าทางตอนเหนือ ตลอดจนประชากรผู้คน เพื่อการขยายอาณาจักร เพื่อความมั่นคงทางการทหาร และความมั่งคั่งทรัพย์สินเงินทอง พระพุทธศาสนาและ คติธรรมราชา พระเจ้าจักรพรรดิราช มีบทบาทอย่างมากโดยเฉพาะแนวคิดสำคัญในการแผ่ขยายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ โดยการใช้คติพระเจ้าจักรพรรดิราช ในพระพุทธศาสนา ซึ่งในห้วงเวลานั้นได้รับความนิยมยิ่งในล้านนา อโยธยา และหลวงพระบาง แนวคิดเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิราช คือกษัตริย์ที่เป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งหลาย มีพระราชอาณาเขตมหาสมุทรจรดมหาสมุทรสามารถขยายพระราชอำนาจออกไปโดยมีจักรรัตนและมณีรัตนโชตินำเสด็จไปในทิศานุทิศ มีพระบรมเดชานุภาพเหนือพระนครทั้งปวง และทรงเป็นธรรมราชา อุปถัมภ์ จรรโลง คำชูพระพุทธศาสนา แนวคิดนี้เห็นได้ชัดเจนในพระนามของพระมหากษัตริย์ซึ่งล้วนแสดงถึงความเป็นใหญ่สูงสุดในไตรภูมิ จักรวาล เช่น พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิติโลกราชแห่งล้านนา พระบรมไตรโลกนาถแห่งอโยธยา และพระไชยจักรพรรดิแผ่นดินแก้ว กับพระยาหล้าแสนไตรภูวนาถแห่งเมืองหลวงพระบางอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งในห้วงเวลานั้นพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่กล่าวมาแล้วล้วนทรงมีบทบาทในการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจ-การเมืองและการอุปถัมภ์พุทธศาสนาเป็นอย่างมาก

เมื่อทำการค้นตรวจสอบวันขึ้นครองราชย์จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และชินกาลมาลีปกรณ์ก็พบข้อมูลที่น่าสนใจว่า วันบรมราชาภิเษกของพระเจ้าติโลกราช ก็ตรงกับวันแปดเป็ง (วันเพ็ญเดือนแปดเหนือ) อีกทั้งเมื่อย้อนขึ้นไปไปถึงรัชกาลพระอัยกาแสนเมืองมา พระราชบิดาสามฝั่งแก้ว และรัชกาลถัดมาคือพระยอดเชียงรายพระราชชนัดดา ก็ล้วนมีวันบรมราชาภิเษกตรงกัน คือวันแปดเป็ง

หรือวันเพ็ญเดือนวิสาขมาสตรงกับวันวิสาขบูชานั่นเอง เหล่านี้ย่อมเป็นการแสดงนัยยะเกี่ยวข้องกับคติในพุทธศาสนาชัดเจน อาจหมายถึงในวันที่อุบัติจักรพรรดิทางธรรม คือพระพุทธเจ้า เป็นพระธรรมราชา ก็ย่อมเป็นวันอุบัติแห่งจักรพรรดิทางโลก พระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นธรรมราชาเช่นกัน “พระจักรพรรดิราช” ตามคติในพุทธศาสนานั้น หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เหนือมวลมหากษัตริย์ทั้งหลายในสากลจักรวาล ซึ่งคัมภีร์สำคัญในศาสนาพุทธ อาทิเช่นปฐมสมโพธิซึ่งเนื้อหาหลักคือพุทธประวัติยังได้กล่าวถึงอีกด้วยว่า พระชาติสุดท้ายของนิยตโพธิสัตว์ ผู้ที่สั่งสมบุญญาธิการบริบูรณ์แล้วสำหรับการบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ ล้วนมีสองนัยยะ กล่าวคือหากออกบวชย่อมจะได้ตรัสรู้มหายานธรรมเป็นพระบรมศาสดาเอกของโลกผู้เป็นเลิศในทางธรรม หรือถ้าอยู่ครองเรือนเป็นฆราวาส ย่อมได้เป็นพระจักรพรรดิราชผู้เป็นใหญ่ในทางโลก สิ่งนี้เป็นเครื่องชี้ชัดว่าถึงแม้โดยนัยยะอุดมการณ์แล้ว พระพุทธศาสนาจะเน้นย้ำใน “ทางธรรม” มากกว่า “ทางโลก” แต่ก็เป็นอุดมคติในเชิงศาสนาพุทธอีกเช่นกันที่โดยระบุดฐานะภาพความสูงส่งของบุคคลเป็นใหญ่ในทางธรรมคือ “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ย่อมมีนัยยะระบุผู้เป็นใหญ่ในทางโลกสูงสุดคือ “พระจักรพรรดิราช” เช่นกัน อีกทั้งข้อความในมหาปริณีพพานสูตร พระอานนท์ทูลถามถึงขั้นตอน วิธีการที่วิปฏิบัติต่อพุทธสรีระหลังปริณีพพาน พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับสรีระของพระเจ้าจักรพรรดิ รวมไปถึงกรณีอุปาทานบุคคลที่ควรสร้างเจตียะไว้บูชา ก็ย่อมเรื่องยืนยันถึงสถานะความสูงส่งควรบูชา ของสองสถานะสูงสุดนั้นเช่นกัน ปฐม หงส์สุวรรณ (2554, น. 80) ได้กล่าวว่าชาวล้านนาจึงมีคำลาลองนำหน้าเรียกทั้งพระมหากษัตริย์ และพระพุทธปฏิมาว่า พระเจ้าเช่นกันทั้งสองฐานะ เช่นพระเจ้าแก้วต้อ พระเจ้าล้านทอง พระเจ้าแช่ข่ม เป็นต้น

3. สร้างโพธิมณฑลสถาปนาพิพิธภัณฑ์ใหม่เป็นศิระชะทวีป

สัตตมหาสถานจำลอง คือ กลุ่มเจดีย์หรืออาคาร 7 แห่งที่เป็นตัวแทน สัตตมหาสถานแต่ละแห่ง เจดีย์ทั้งเจ็ดองค์นี้สร้างอยู่ในบริเวณเดียวกัน และทิศทางของเจดีย์แต่ละองค์จะขึ้นอยู่กับทิศของสัตตมหาสถานทีระบุไว้ในคัมภีร์เถรวาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งทั้งในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา และนิทานกถา “สัตตมหาสถานจำลอง” ถือเป็นวัฒนธรรมเฉพาะในเอเชียอาคเนย์ที่ปรากฏตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ลงมา โดยที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนทั้งในศิลปะอินเดีย ศิลปะลังกา รวมถึงในศิลปะเอเชียอาคเนย์สมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 “สัตตมหาสถานจำลอง” สถาปนาขึ้นครั้งแรกโดยพระเจ้าติโลกราชแห่ง อาณาจักรล้านนา ใน พ.ศ.1999 ที่ วัดมหาโพธาราม ต่อมาสัตตมหาสถานจำลองอีก 3 แห่ง ได้ก็รับการสถาปนาในอาณาจักรต่างๆ และในระยะเวลาที่ต่างกันคือ

1. สัตตมหาสถานจำลอง วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) สร้างโดยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 1999
2. สัตตมหาสถานจำลอง ชเวกูจี หงสาวดีสร้างโดย พระเจ้าธรรมเจดีย์ พ.ศ. 2022
3. สัตตมหาสถานจำลอง วัดพระธาตุบังพวนปลายพุทธศตวรรษที่ 21 สร้างโดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช ปี พ.ศ. 1999 ได้มีการสร้าง “มหาโพธิมณฑล” และสัตตมหาสถานซึ่งจำลองแบบมาจากมหาโพธิวิหารพุทธคยา ประเทศอินเดียไว้ที่วัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด) โดยปรารถนาเหตุมาจากการที่พระเจ้าติโลกราชได้สดับพระธรรมเทศนาว่าด้วยอานิสงส์แห่งบุคคลผู้ได้ปลูกไม้มหาโพธิ์ จึงทรงให้ราชบุรุษไปพิจารณาหาสถานที่อันสมควร จึงไปพบสถานที่แห่งหนึ่งคือ ที่อันควรสร้างเป็นมหาโพธารามนั้น เป็นอันที่สมควรยิ่งนัก พระองค์จึงตรัสสั่ง

ให้ชำระแผ้วถางปราบเรียบร้อยดีแล้วก็ให้สร้างเป็นอารามลงในที่นั้น เพื่อให้เป็นที่อยู่แห่งพระอุทตมะปัญญามหาเถระ ในสถานที่อันรื่นรมย์ ริมสันดอนแห่งหนึ่ง ที่ริมฝั่งน้ำโรหิตินที (แม่น้ำขาน) ในทิศตะวันตกเฉียงใต้แห่งเมืองเชียงใหม่ พระองค์ได้นำไม้มหาโพธิ์ ซึ่งเพาะจากหน่อพระภิกษุทั้งหลายออกไปลังกาแต่ก่อนนั้นกลับมา แล้วนำเอาพีชะ เมล็ดไม้มหาโพธิ์กิ่งเปื้องขามาแต่ลังกา มาปลูกไว้ในอารามแห่งหนึ่งใกล้เชิงดอยสุเทพบรรพต คือ ดอยสุเทพ (คาดว่าวัดป่าแดง) พระองค์จึงให้นำเอาหน่อมหาโพธิ์ มาปลูกไว้ในอารามอันพระองค์สร้างนั้น ตั้งแต่นั้นสืบมาจึงปรากฏนามว่ามหาโพธาราม เหตุว่าพระมหากษัตริย์ได้ปลูกไม้มหาโพธิ์ไว้ในอารามนั้น ดังนั้น พระองค์จึงมีพระบรมราชโองการรับสั่งให้ตกแต่งสร้างที่นั้นให้เป็นประจูดังสถานที่เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าได้ตรัสพระสัพพัญญุตญาณทรงให้สร้างที่สัตตมหาสถานให้ครบ 7 แห่ง ให้มีอาคารเสมือนมหาโพธิสถาน ที่พระพุทธเจ้าผจญพระยาวสวัตติมาร อันมีในมัชฌิมประเทศในครั้งก่อนนั้น นอกจากนั้นพระองค์ยังทำการทำนุบำรุงพระศาสนา ส่งคายนาพระไตรปิฎกเพื่อป้องกันการตกต่ำลง อันตรธาน เสื่อมลงของพระพุทธศาสนาตามคติ “ปัญจอันตรธาน” ซึ่งอาจมีนัยยะย้ำภาพความเกี่ยวข้องของคติธรรมราชาและการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิของพระองค์ ซึ่งพระนามของพระองค์ที่ปรากฏในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์คือ “พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิติลกราชาธิราช” ดังนั้นการสร้างสัตตมหาสถานจำลองที่วัดโพธารามก็คือ สร้างจำลองโพธิมณฑล เหล่านี้ย่อมบังเกิดแต่ในมัชฌิมประเทศซึ่งมีมหาโพธิมณฑลเป็นสายต่อแห่งเดียวนี้เท่านั้น สร้างนัยยะนครเชียงใหม่ให้เป็นที่อุปติของพระเจ้าจักรพรรดิราช

คติการสร้างสัตตมหาสถานจำลองริเริ่มขึ้นโดยพระเจ้าติโลกราช โดยสร้างในช่วงเวลาที่พุทธกาลครบ 2,000 ปี และสร้างขึ้นในเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา ประติมานวิทยาที่ริเริ่มใหม่โดยพระองค์จึงอาจมีเหตุผลทางการเมืองและการศาสนาอยู่ด้วยและมีส่วนเสริมสร้างความเป็นพระจักรพรรดิราช

ภายใต้กระบวนทัศน์และบริบทที่หลากหลายจึงเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า คติ แนวคิดสำคัญของการสร้างผังมหาโพธิมณฑลมณฑล ระบบการประดิษฐานพระธาตุภายในพระมหาธาตุเจดีย์ นอกจากจะมีบทบาทในการให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเพิ่มพูนมากขึ้นแล้ว ยังทำให้ทรงได้รับความเคารพเชื่อฟัง เคารพจากประชาชน ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา มาเป็นเครื่องมือสร้างคติความเชื่อร่วมกันในหมู่คนทั้งหลายในอาณาจักร พระองค์ยังทรงสถาปนาสร้างเสริมพระมหาธาตุตามนครต่างๆ ในราชอาณาจักรล้านนา อาทิเช่น พระธาตุลำปางหลวง อีกทั้งยังทรงอุปถัมภ์ส่งพระสมณทูตไปประดิษฐานนิกายสีล ปาแดงไปยังเมืองต่างๆ เช่น คณะของพระโสมจิตตเถระในปี พ.ศ. 1992 ที่แคว้นเชียงตุง นับได้ว่าเป็นการอาศัยความเชื่อความศรัทธาความสัมพันธ์ในเชิงพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องร้อยรัดเชื่อมโยงอาณาเขต เป็นเครื่องผูกพันผู้คนในนครรัฐให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและการแสดงออกให้เป็นที่ประจักษ์ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มีอายุครบห้าพันปีตามคติปัญจอันตรธานเป็นธรรมราชา เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ รวมทั้งการที่พระองค์เป็นผู้ครอบครองศาสนวัตถุอันล้ำคุณค่า เช่น พระพุทธปฏิมากรสำคัญ พระบรมธาตุสำคัญ การอุปฐากพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงความรู้ พระสังฆราชาสำคัญ การเหล่านี้ก็เป็นเครื่องดึงดูดพุทธศาสนิกชนให้เดินทางมาสักการบูชาและทำบุญอยู่เสมอส่งผลให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเป็นผู้นำในการดูแลรักษาและทรงเป็นประธานในพระราชพิธีบูชาพระพุทธปฏิมาและพระธาตุเหล่านั้น อีกทั้งพระมหาเถระก็ได้มีความสามารถชำนาญในการรจนาคัมภีร์ตำนานพระธาตุ ตำนานพระบาท พระพุทธรูป เหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องสร้างความเหนียวแน่นของนครรัฐต่างๆ ในล้านนาได้เป็นอย่างดี มีการแต่งตำนานพื้นเมืองและตำนานปุชนิยสถานและปุชนิยวัตถุต่างๆ ที่เน้นการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์นำไปถ่ายทอดเพื่อสร้างความเลื่อมใส

ศรัทธาร่วมกันอีกด้วย ดังที่ได้กล่าวไว้ในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า “พระเจ้าติโลกราชโปรดให้สร้างสถานที่ซึ่งเหมือนกับพระมหาโพธิ์ที่ทรงชนะมารและสัตตมหาสถาน” แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้เมืองเชียงใหม่ศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่ากับพุทธคยา และเพื่อให้อาณาจักรล้านนามีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย เนื่องจากเป็นอาณาจักรที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุข ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ประสงค์จะแสวงบุญแต่ไม่สามารถเดินทางไปยังอินเดีย ก็สามารถที่จะแสวงบุญที่เชียงใหม่ทดแทนได้ เนื่องจากเมืองเชียงใหม่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่าพุทธคยานั้นเองเมื่อพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นผู้ครองชมพูทวีปทั้งหมด และในคัมภีร์ไตรภูมิโลกวินิจฉัยภคาสัตตมหาสถานตั้งอยู่ในมัชฌิมประเทศซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของชมพูทวีป

ดังนั้น พระจักรพรรดิจึงทรงครองจักรวรรดิของพระองค์โดยที่มีสัตตมหาสถานเป็นจุดศูนย์กลาง ซึ่งพระนามของพระองค์ที่ปรากฏในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์คือ “พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิติลกราชาราช” ดังนั้นการสร้างสัตตมหาสถานจำลองที่วัดโพธารามก็คือสร้างจำลองโพธิมณฑล เหล่านี้ย่อมบังเกิดแต่ในมัชฌิมประเทศซึ่งมีมหาโพธิมณฑลเป็นสายตือแห่งเดียวนี้เท่านั้น สร้างนัยยะนครเชียงใหม่ให้เป็นที่อุบัติของท้าวพญาบรมจักรพัทธราชา การจำลองสังเวชนียสถาน เพียงแต่สถานที่ตรัสรู้พุทธคยาโดยขยายรายละเอียดด้วย สัตตมหาสถานอาจเป็นเพราะเนื่องจากในช่วงเวลานั้น สังเวชนียสถานสามแห่งนั้นได้เสื่อมโทรมอินเดียถูกอิสลามปกครองแล้วไปแล้ว ยังคงเหลือแต่สถานที่ตรัสรู้ พุทธคยา ในชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งรจนาโดยพระรัตนปัญญาเถระ (2501, น.125) กล่าวไว้ว่า หลังจากที่พระเจ้าติโลกราชได้ปลูกต้นโพธิ์แล้ว ทรงโปรดให้สร้างเวทียี่เหมือนสถานที่พระพุทธเจ้านั่งตรัสรู้ใต้ต้นโพธิ์นั้นก็มีแนวคิดการจำลองเจดีย์ที่ถูกนำเสนอโดยศักดิ์ชาย สายสิงห์ (2560, น.29) เสนอว่า เจดีย์ทรงปราสาทหมายถึงเจดีย์ที่มีนัยยะหมายถึงพระพุทธเจ้าที่ทรงพระชนม์ชีพอยู่ ส่วนสถูปปมินัยยะหมายถึง

พระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานไปแล้ว เจดีย์สัตตมหาสถานที่วัดมหาโพธาราม วัดเจ็ดยอด ก็ล้วนเป็นเจดีย์ทรงปราสาท

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายเก๋ามหาโพธิวิหาร วัดเจ็ดยอดเชียงใหม่
ที่มา : หอภาพถ่ายล้านนา (Chiang Mai House of Photography)

ดังนั้นแนวคิดนี้อาจมีนัยยะพ้องกัน ส่วนทิศทางตำแหน่งของสัตตมหาสถานที่ยาลองก็ล้วนตรงกันกับสัตตมหาสถานี่พุทธคยา การจำลองนี้อาจมีนัยยะการสถาปนาเชียงใหม่ให้มีศักดิ์และสิทธิ์เท่าเทียมกับพุทธคยาเป็นปฐวีนาถนั้นเอง ซึ่งแผ่นดินที่เป็นสายตือทวีป ก็ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธเจ้าและจักรพรรดิ จึงอาจมีนัยยะการสถาปนาพระเจ้าติโลกราชเองขึ้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ซึ่งในชินกาลมาลีปกรณ์ ขนานพระนามพระองค์ว่า พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิพิลกมหาราช

4. ปฏิสังขรณ์กุหลวง สถาปนาโพธิมณฑลกลางเวียงเชียงใหม่

การที่พระเจ้าติโลกราชซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ที่หกของพระเจ้าสามฝั่งแกน มีความเป็นไปได้ว่า พระราชมารดาที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติในฐานะพี่สาวของหมื่นโลกันทรเจ้าเมืองเมืองลำปาง ดังนั้นการที่พระองค์ทรงอุปถัมภ์เลือกซ่อม-สร้างเสริมราชกุฎาคาร “กุหลวง” นั้น อาจต้องมีเหตุผลสำคัญเนื่องด้วยการที่ทรงต้องการสร้างสิทธิธรรมในพระราชบัลลังก์ เพิ่มพูนพระบารมี โดยการสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามคติพุทธศาสนาเถรวาท เพราะการขึ้นครองราชย์ของพระองค์นั้นไม่ใช่การสืบสันตติวงศ์อย่างปกติ พระองค์เสด็จจากเมืองขุนยวม มาแย่งพระราชอำนาจจากพระราชบิดาที่เมืองเชียงใหม่ โดยความช่วยเหลือของหมื่นโลกันทรแห่งลำปาง นับว่าไม่ได้เป็นการขึ้นครองโดยธรรมดาแต่เป็นการชิงบัลลังก์จากพระราชบิดาคือพระเจ้าสามฝั่งแกน แนวคิดเรื่องจักรพรรดิราชตามคติพุทธศาสนา จึงเป็นคติที่สอดคล้องกับภาวะการณ์ดังกล่าวเพื่อสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชบัลลังก์ของพระองค์ อีกทั้งช่วยขยายอำนาจทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของพระองค์เหล่านั้นเป็นอย่างดี

ตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ คือ “เรื่องราวที่ร้อยกรองไว้ด้วยดีแล้วอันเกี่ยวเนื่องกับยุคสมัยของพระเจ้าชนะมาร” ตำนานนี้ได้รับเรื่องราวเหตุการณ์ ในการอุปถัมภ์การพระศาสนาไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่ต้นรัชสมัยของพระองค์ กล่าวคือ ใน จ.ศ. 804 (พ.ศ. 1985) หลังจากที่ทรงขึ้นครองราชย์ แล้ว 5 เดือน พระองค์ได้เป็นองค์อุปถัมภ์ในการบวชกุลบุตร ประมาณ 500 คนที่ทำฐานหลวง (เข้าใจว่าปัจจุบันคือทำน้ำปิงบริเวณหน้าวัดศรีโคง) ในน้ำแม่พิงค์ เมื่อเดือนยี่ โดยมีพระเมธังกรญาณและพระมังคลสีลวงค์เป็นประธานสงฆ์ นอกจากนั้นความในพงศาวดารโยนกยังกล่าวความต่อไปอีกว่า “พระเมธังกรญาณเถรกับพระมังคลสีลวงค์มหาเถรเป็นอุปัชฌาย์และกรรมวาจาจารย์” ต่อมาในปีจุลศักราช 908 (พ.ศ.

1990) พระเจ้าติโลกราชทรงอุปถัมภ์การบูรณะพระเจดีย์หลวง ร่วมกับพระมหา
สวามีเมธังกร ในวันอุโบสถแรม เดือน 3 ในยามแตรเที่ยง เริ่มจากการขุดรอบฐาน
รากเจดีย์องค์เก่าลึกประมาณสี่ระยะคนและกว้างประมาณ 10 ศอกเพื่อทำฐานราก
เจดีย์ และใช้เวลา 3 เดือนในการบูรณะพระเจดีย์ ทำให้พระเจดีย์มีขนาดฐาน
กว้างยาวด้านละ 52 ศอก สูง 92 ศอก แล้วให้หุ้มองค์พระเจดีย์หลวงด้วยแผ่น
ทองแดงกะไหล่ทองคำอีกชั้นหนึ่งทั้งนี้ ภายหลังพระองค์โปรดให้สีหโคตเสนาบดี-
หมื่นด้ามพร้าตบูรณะราชกุฎองค์เก่า (เจดีย์หลวง) ใน จ.ศ. 840 (พ.ศ. 2022)
นับได้ว่าการที่พระองค์เลือกอุปถัมภ์พระศาสนาพุทธ นิกายป่าแดง (นิกายลังกา
วงศ์ใหม่) มีคุณูปการความมั่นคงต่อพระราชอำนาจยิ่ง

ภาพที่ 2 ภาพจำลองพระธาตุเจดีย์หลวงเต็มองค์ โดยแสดงส่วนที่เหลือจากการถล่ม
และเติมเต็มส่วนยอด
ที่มา: เกรียงไกร เกิดสิริ, 2563

ในส่วนของตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงร่องรอยของคติการสถาปนาโพธิมณฑลตั้งแต่ครั้งพระอัยกาแสนมามา ตำนานกล่าวถึงการก่อสร้างรากของพระเจดีย์เหล็กทอง หรือโศติการาม ราชกฤดาการกลางเวียงเชียงใหม่ว่าพระเจ้าแสนเมืองมาโปรดให้หล่อต้นพระศรีมหาโพธิ์มีลำต้นเป็นเงิน สูงเท่าพระองค์ (ค่าคิง) พระเจ้าแสนเมืองมากิ่งและใบเป็นทองคำประดับอัญมณี มีพระพุทธรูปทองคำประทับนั่งตรัสรู้ใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์แล้วอัญเชิญพระปฏิมาเข้าประดิษฐานในชั้นฐานรากในกลางเมื่อแรกก่อพระเจดีย์เหล็กทอง ดังความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (2539, น. 59) กล่าวว่า

.....เจ้าแสนเมืองมาจึงหื้อเฝี้ยวทำกลางเวียงภายใต้คุ้มแล้ว หื้อขุดรากเรือนหินธาร จึงแบ่งมหาโพธิ์ต้น 1 มีลำด้วยเงิน มีใบแลยอดด้วยคำ สูงค่าคิงเจ้าแสนเมืองมา แล้วหื้อหล่อรูปพระเจ้าองค์ 1 แล้วด้วยคำตน 1 แล้วด้วยเงินก็เอาไปไว้ในรากเจดีย์นั้น ก็เอาพระพุทธรูปองค์นั้นหื้อนั่งเฝ้าไม้มหาโพธิ์นั้น แล้วก็แต่งเครื่องบูชาตั้งไว้หน้ามหาโพธิ์กับพุทธรูปเจ้าหันแล....

ด้วยความยิ่งใหญ่ของพระเจดีย์เหล็กทองจุฬามณีกลางนครพิงค์นั้นราชกฤดาการ ยังคงมีนัยยะแฝงที่น่าสนใจคือ การสร้างจำลองสายตือทวีปนั้นเอง จากข้อความที่ยกมาในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ นั้น ได้ระบุชัดเจนว่า ในรัชสมัยพระเจ้าแสนเมืองมานั้น ได้มีขั้นตอนการสถาปนา ขุดฐานรากพระเจดีย์ว่าวางผังก่อสร้างรากและวางฤกษ์พระเจดีย์ทำให้อนุমানเปรียบเทียบความสำคัญของการกระทำดังกล่าว ได้เช่นเดียวกับการสร้างมณฑลสถานที่ตรัสรู้จำลอง คือมหาโพธิมณฑลนั่นเอง อีกทั้งการสร้างสิ่งจำลองค่าคิง ในกรณีนี้คือโพธิพฤกษ์ คือมีขนาดเท่าตัวในคดีล้านนามักหมายถึงการเปรียบเทียบความเป็นตัวแทนอีกด้วย การสร้างมหาโพธิมณฑล คือบริเวณมณฑลสถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจจ์ บรรลุอนุตร

สัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งจุดศูนย์กลางของมณฑลคือโพธิบัลลังก์ บริเวณใต้ไม้
อัสดตถพฤกษ์ที่พระองค์ทรงนั่งพิจารณาธรรมนั่นเอง ซึ่งตามความเชื่อใน
วรรณกรรมทางพุทธศาสนากล่าวขยายความถึงจุดที่ทรงประทับนั่งตรัสรู้นี้ว่าเป็น
แผ่นดินจุดแรกที่ถืออุบัติขึ้นมาในโลก เป็นแผ่นดินที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์
จะต้องมาประทับเพื่อตรัสรู้บนโลกนี้ อีกทั้งยังเป็นสถานที่แสดงบุพนิมิตเมื่อต้น
กับบ่าวในกับบ่าวนี้จะมีพระพุทธเจ้าที่พระองค์มาตรัสรู้ และนอกจากนี้การเกิดขึ้น
ของพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ พุทธสาวก พระจักรพรรดิราชา ล้วนแล้วแต่ต้องมา
อุบัติลงบน “มัชฌิมประเทศ” คือชมพูทวีป อันมีมหาโพธิบัลลังก์ตั้งอยู่ศูนย์กลาง
เพียงแห่งเดียวเท่านั้น ดังนั้นการสถาปนา สร้างพระเจดีย์โดยจำลองมหาโพธิ
มณฑลเป็นศูนย์กลางภายในกรูหรือครรรหธาตุ จึงเป็นการสร้างสิ่งสมมุติที่เป็น
ศูนย์กลางของมณฑลจักรวาลจากวิสตุอิฐ หิน ปูน ทราย ให้สมควรเป็นเจดีย์ไว้
เพื่อการเคารพสักการะ และมีนัยยะสิทธิธรรมของผู้สร้างมาเกี่ยวข้อง

5. พระคทหลวง ภาพฉายของโพธิมณฑลในพระมหาธาตุเจดีย์ทลวง

นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธปฏิมาในซุ้มจระนมทั้งสี่ด้าน (อาจจะสร้าง
ต่อโดยพระนางติโลกจุฑา หรือเป็นงานซ่อมปฏิสังขรณ์ในยุคพระเจ้าติโลกกราชยัง
ไม่สามารถชี้ชัด) พระที่นั่งองค์ก็ล้วนเป็นพระปางสมาธิขนาดใหญ่ ด้านหลังผนังมี
ลวดลายปูนปั้นเป็นไม้โพธิพฤกษ์ ปิดทองคำเปลว ประดับแก้วจินสีเขียวในส่วน
ของใบโพธิ์(ปัจจุบันซ่อมปิดทองเปลวแล้ว) ซึ่งชาวล้านนามักเรียกว่า พระเจ้าตรัส
รู้ได้ควงไม้มหาโพธิ์ นั่นเอง ซึ่งมีนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
ไทย ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับคติที่มา แนวคิดของการสร้างซุ้มจระนมติดไว้ที่เรือน
ธาตุมีนัยยะว่า การสร้างพระพุทธปฏิมาที่ซุ้มจระนมนี้เป็นการต้องการสร้าง
ภาพฉาย สื่อให้เห็นถึงสิ่งที่บรรจุอยู่ภายใน (สมคิด จิระทัศนกุล, 2545, น. 81)

กล่าวคือ องค์เจดีย์ เป็นที่บรรจุพระบรมธาตุ หรือหากไม่ได้บรรจุพระบรมธาตุ แต่บรรจุพระพุทธรูป พระธรรม ก็ยังนับว่าเป็นเครื่องแทนองค์ศาสตาทุทธเจ้าอยู่ดีนั่นเอง หรือแม้กระทั่งแนวคิดของซุ่มโขง จระนำ ซึ่งก็คือคูกา ศัพท์สันสกฤต ซึ่งแปลว่า “ถ้ำ” มาจากรากศัพท์ คห คฺยหะ ซึ่งแปลว่า “ปกปิด, ซ่อน” มีความหมายเดียวกันกับรากศัพท์ คุป กลายมาเป็น คุปตะ เพื่อหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มีลักษณะลึกลับหรือสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตา ถ้ำเป็นจุดศูนย์กลางข้างในสุด และเป็นจุดเริ่มต้นที่สุดของจักรวาล นอกจากนั้น คุป ยังตรงกับคำว่า กรู นั้นเอง ซึ่งจารีตการประดิษฐานศาสนวัตถุล้ำค่าในถ้ำนั้น ก็มักจะประดิษฐานในคูหาของมณฑปที่ภายในปิดทองเปลวทองที่บออย่างเช่นมณฑปพระธาตุศรีจอมทอง และมณฑปหลังวิหารลายคำนั่นเองในส่วนของคุณหาที่ประดิษฐานพระคงหลวงนั้น ก็พบว่ามีย่องรอยการลงรักปิดทองหลงเหลืออยู่เช่นกัน ตรงตามในลานธรรมตำนาน วัดพระธาตุเจดีย์หลวง กล่าวไว้ว่าเป็นงานปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช-พระเมืองแก้ว ในกรณีเหตุที่มาความนิยมการสร้างคูหาจระนำนั้น ซึ่งแต่เดิมพัฒนาการของการสร้างเจดีย์นั้นเริ่มแรกมักสร้างเป็นเจดีย์ทรงระฆังคว่ำ ต่อมาพัฒนาการรูปแบบทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรมกลายเป็นทรงปราสาทที่มีพระอยู่ในซุ่มจระนำแต่ละทิศ ที่เรียกขานนามว่าทรงปราสาทนั้นก็เพราะ มีซุ่มประดิษฐานองค์พระ เหมือนอุปมาเป็นที่อาศัยตั้งนั้นทางสถาปัตยกรรมจึงเรียกนามว่าปราสาทนั่นเอง ก็ยังเป็นการย้ายภาพฉายของสิ่งที่ประดิษฐานอยู่ในองค์พระธาตุเจดีย์นั้น ซึ่งในกรณีของราชกู่ศาการเจดีย์หลวงวัดโชติการามนั้น พระพุทธรูปปฏิมากระทำยานิมุทราหรือปางสมาธิที่หิ้งสี่ทิศของซุ่มโขงจระนำ คือการตอกย้ำความเป็นมหาโพธิมณฑลของพระพุทธเจ้าในภัทรกัปป์ทั้งสี่พระองค์ ลักษณะพระปฏิมากรปูนปั้นลงรักปิดทองประทับบนฐานปัทมอาสน์ยกเก็จแบบล้านนา พระหัตถ์ประสานกันกระทำปางสมาธิได้คงไม้ศรีมหาโพธิ์ อาจเป็นภาพฉาย โดยมีนัยยะสัมพันธ์กับ การที่พระเจ้าแสนเมืองมาทรงสร้างพระปฏิมาปางสมาธิใต้ต้นโพธิ์

เงิน ใบทองคำสูงเท่าพระองค์ เพื่อบรรจุในห้องกรพระธาตุเจดีย์หลวงเมื่อแรกสร้าง เป็นการจำลองโพธิบัลลังก์ อันเป็นสายคือทวีปก็เป็นได้

ถึงแม้ว่าภายหลังจะก่อปิดทึบศตวันออกแล้วแปลงเป็นที่ประดิษฐานพระเจ้าแก้วมรกตแล้วก็ตาม องค์พระแก้วมรกตก็ยังคงแสดงปางสมาธินั่นเอง และเมื่อยิ่งเปรียบเทียบสัดส่วนของพระคงหลวง กับพระแก้วมรกต สัดส่วนองค์พระพระวรกาย การวางพระหัตถ์ พระบาท สังฆาฏิ ก็ยังมีความละม้ายกับพระแก้วมรกตยิ่ง

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปปฏิมากรปางสมาธิ ชุ่มจะนะนำทิศเหนือเจดีย์หลวงถ่ายเมื่อ พ.ศ.2523
ที่มา : ศิระ ตวงชัยปิติ, 2560

6. พระเจ้าแก้วอมรโกฏิ แก้วสิริแห่งจักรพรรดิ

ความเป็นมาของพระแก้วมรกต ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ และรัตนพิมพวงศ์ พระนามเดิมตามตำนานคือ พระแก้วอมรโกฏิ ซึ่งหมายถึง รัตนของเทวดา(อมร) ตำนานกล่าวถึงพระนาคเสนเถระ ปรารภสร้างพระปฏิมาด้วยวัสดุอันเลิศ พระอินทร์จึงให้เวสสุกรรมเทวบุตร ไปขอแก้วมณีโชติที่เขาเวบุลละ แต่กุมภันท์และเทพบุตรที่อารักขาแก้วมณีโชติมอบให้ไม่ได้เพราะเป็นรัตนประจำของพระจักรพรรดิเท่านั้น จึงได้ให้แก้วมรกตดวงนี้มาแทน เวสสุกรรมเทวบุตรจึงได้กระทำการเนรมิต สลักพระปฏิมาให้งดงามสำเร็จแล้วพระนาคเสนเถระ อธิษฐานฤทธิ์ อัญเชิญพระบรมธาตุ 7 องค์ประดิษฐานในองค์พระแก้วมรกตเป็นอัศจรรย์ ตำนานปรัมปราคติยังกล่าวว่พระแก้วอมรโกฏิประดิษฐานในหลายนคร อาทิเช่น ปาฏลีบุตร ลังกาทวีป กัมโพช โอโยธยา トラบจนถึงกำแพงเชร เป็นต้น ถัดนั้นท้าวมหาพรหมผู้เป็นอนุชาพระเจ้ากือนาแห่งเชียงใหม่ พระรัตนปฏิมาถูกเชิญไปไว้ในเมืองเชียงราย ปลายปี พ.ศ. 1979 พระแก้วมรกตถูกพบในเจดีย์ใหญ่เก่าองค์หนึ่ง ณ เมืองเชียงราย เมื่อคราสถูปเจดีย์ต้องอสถูปพังลง จึงพบองค์พระพุทธรูปโบกปูนขาวปิดทองคำที่บัพทรวงศ์ต่อมาภายหลังจึงรู้ว่าเป็นพระรัตนปฏิมากรแก้วมรกต (พระรัตนปัญญาเถระ, 2501, น. 124) ซึ่งถ้านับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ซึ่งจับต้องได้ ควรนับตั้งแต่การที่องค์พระปรากฏขึ้นที่วัดป่าเยี้ยะเนื่องจากฟ้าผ่าเจดีย์ถล่มลง ศักดิ์ชาย สายสิงห์ (2547, น. 85) ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏของพุทธลักษณะพระแก้วมรกตว่า น่าจะสร้างขึ้นในรูปแบบศิลปกรรมล้านนา อิทธิพลพุทธศาสนาตั้งถิ่นฐานจากสุโขทัยรุ่งเรือง หรือเป็นพระพุทธรูปล้านนาที่มีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสุโขทัย อีกทั้งบริเวณเวียงชัยซึ่งเป็นเมืองโบราณสำคัญเมืองหนึ่งใกล้กับเมืองเชียงรายพบพระพุทธรูปปฏิมาหินทรายหลายองค์ เช่นพระเจ้าหินทิพย์เวียงห้า และพระปฏิมาหิน

ทราวัดสันสลิต ซึ่งมีลักษณะพระเศียรโล้นไม่ปรากฏเม็ดพระศกคล้ายคลึงกับลักษณะของ “พระแก้วมรกต” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2547, น.313) แต่เพื่อศักดิ์และสิทธิ์ของพระพุทธรูปองค์นี้ จึงมีการแต่งตั้งตำนานพระแก้วมรกต หรือรัตนพิมวงค์ ให้ความสำคัญถึงความสำคัญ เดินทางผ่านกาลเวลายุคสมัยต่างๆอันยาวนานในโลก พระพุทธศาสนานั้นเอง และต่อมาเมื่อ พระเจ้าติโลกราชทรงทราบเรื่องพระพุทธรูปองค์นี้จึงโปรดเกล้าให้อาราธนาองค์พระจากเชียงรายไปไว้ในเชียงใหม่ แต่ตำนานกล่าวว่า เป็นประสงค์ขององค์พระพุทธรูปนั้นเลือกที่จะไปทางเมืองลำปาง โดยประดิษฐานอยู่ที่วัดพระแก้วดอนเต้าช่วงระยะหนึ่งซึ่งอาจจะเกี่ยวเนื่องกับกรณีอำนาจทางการเมืองของหมื่นโลคนครผู้เป็นพระปิตุลา การก่อสร้างเสริมขึ้นให้ใหญ่โตประดุจตั้งพระมหาธาตุกลางเมือง ในสมัยรัชกาลพระเจ้าติโลกราชก็ยิ่งเห็นถึงความสำคัญของราชกฤดาการ ยังไม่เพียงเท่านั้นเมื่อทรงบูรณะพระเจดีย์หลวงเสร็จแล้ว พระเจ้าติโลกราชก็โปรดให้อัญเชิญพระแก้วมรกตจากเมืองลำปางมาประดิษฐานไว้ ที่ซุ้มจระนำทิศตะวันออกขององค์เจดีย์ เมื่อปีฉลู จุลศักราช 843 (พ.ศ. 2024) จากนั้นใน พ.ศ. 2025 พระเจ้าติโลกราชจึงอาราธนาพระแก้วอมรโกฏิสู่นครเชียงใหม่แล้วให้ประดิษฐานไว้ในโขงปราสาท ที่กลางพระวิหารหลวงวัดโชติการามเป็นเวลา 1 ปี (อาจรอเวลาแปลงซุ้มพระด้านทิศตะวันออกของพระเจดีย์ก็ได้) แล้วต่อมาจึงอาราธนาพระเจ้าแก้วอมรโกฏิไปประดิษฐานซุ้มที่พระเจดีย์หลวงกลางเวียงเชียงใหม่

ภาพที่ 4

พระแก้วมรกต

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 5

พระเจ้าหินทิพย์ เวียงห้าว จังหวัดเชียงราย

ที่มา: สรรวรุฐ รูปิน, 2559

ถ้ามองถึงใจความสำคัญของตำนานพระแก้วอมรโกฏิ หรือรัตนพิมพวงศ์ แล้ว แก้วก้อนนี้จะมีค่าเปรียบเท่ากับแก้วของพระจักรพรรดิ “พระจักรพรรดิราช” ย่อมทรงแก้ววิเศษทั้ง 7 ประการ อันได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว รัตนะ (หรือที่ในมักเรียกอย่างจำเพาะเจาะจงลงไปว่า แก้วมณีโชติ) นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว โดยแก้วแต่ละประการก็มีคุณลักษณะพิเศษแตกต่างกันไปทั้งนี้เนื่องจากพวกกุมภณทให้แก้วก้อนนี้แก่วิสสุกรรมเทวบุตร เพื่อมารังสรรค์พระพุทธรูปมาแทนแก้วจักรพรรดินั้นเอง และการครอบครองพระพุทธรูปองค์นี้ หรือแม้แต่ประดิษฐานอยู่ในดินแดนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด ก็ย่อมเปรียบเสมือนว่าพระองค์เป็นจักรพรรดิเช่นกัน การที่พระแก้วอมรโกฏิถูกนำมา

นครเชียงใหม่และประดิษฐานที่โชติการาม โดยประดิษฐานที่โฆงกลางวิหารเบื้องหน้าพระอัฐฐารส และต่อมาได้ย้ายขึ้นไปบนองค์พระเจดีย์ ที่ซุ้มจระณัมทิศตะวันออก ก็ยังตอกย้ำความสำคัญของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิของพระเจ้าติโลกราชผ่านคติโพธิมณฑล และรัตนทั้ง 7 ของพระเจ้าจักรพรรดิ และประดิษฐาน “พระแก้วมรกต” ไว้ ณ ซุ้มบนองค์เจดีย์หลวงทิศตะวันออก ดุจดั่ง “แก้วมณีโชติ” รัตนสมบัติของ “พระเจ้าจักรพรรดิ” แห่งอาณาจักรล้านนา รวมระยะเวลาประดิษฐานที่นครเชียงใหม่ 80 ปี ในช่วงปลายสมัยล้านนาगतเป็นของพม่า พระเจ้าไชยเชษฐาแห่งล้านช้างได้อัญเชิญ “พระแก้วมรกต” ไปหลวงพระบาง และเวียงจันทน์ เมื่อล้านช้างเสื่อมอำนาจลง จึงเสีย “พระแก้วมรกต” ให้แก่กรุงธนบุรี และเมื่อตั้งกรุงใหม่ พระแก้วมรกตจึงได้ประดิษฐานในกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ฯ พระนครใหม่อันมีนามพ้องกับพระแก้วมรกต เป็นสิริแก่พระนครตราบจนปัจจุบัน

“พระแก้วอมรโกฏิ” จึงนับว่าเป็นพระพุทธรูปสำคัญในช่วงเวลาที่กษัตริย์เชื้อสายไท-ลาวทั้งหลายกำลังพยายามขยายอำนาจออกไปให้กว้างขวางที่สุด ทั้งโดยการทำสงครามระหว่างกันและการสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือญาติในเวลานั้น “พระแก้วมรกต” เป็นพระพุทธรูปเพียงองค์เดียวที่ทำจากแก้วเขียวก้อนใหญ่ จึงน่าจะเป็นความตั้งใจของผู้สร้างที่จะทำให้ “พระแก้วมรกต” มีความหมายในฐานะเป็น “แก้วมณีโชติ” ของพระจักรพรรดิราช จนสมัยต่อมาในล้านนาและภูมิภาคข้างเคียงเกิดความนิยมสร้างพระพุทธรูปมาด้วยแก้วผลึก รัตนชาติ หรือแม้กระทั่งแก้วหล่อ ดังที่พบที่ อ.ฮอด และเชียงใหม่ แต่ที่มักเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กเท่านั้นไม่ได้มีขนาดใหญ่อย่างพระแก้วมรกตที่ประดิษฐานที่กรุงเทพมหานครในปัจจุบัน

7. สัญญาจากศิลปกรรม ความเป็นศูนย์กลางจักรวาลในฐานะเขาพระสุเมรุ และโพธิมณฑล

ในซิงกาลมาลีปกรณ์ได้ระบุว่า พระธาตุเจดีย์หลวงหลังจากที่พระเจ้าติโลกราชก่อสร้างแล้วนั้น มีระเบียบกระพุ่มยอดเดียว สูงใหญ่กว่าองค์เดิมนัก งามดั่งเพียงพระเกศแก้วจุฬามณีธาตุเจดีย์ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งตามคัมภีร์โลกศาสตร์เชิงพุทธถือว่าเป็นศูนย์กลางจักรวาลเช่นเดียวกับเขาพระสุเมรุอยู่ในแกนตั้งเดียวกันแต่ในภพที่สูงส่งกว่านั่นเอง แต่ผู้เขียนยังมีความเห็นเพิ่มเติมอีกว่า การสร้างสถาปนาพระธาตุเจดีย์ เป็นการสร้างสถาปนามหาโพธิมณฑล คือสายตือทวีป จุดศูนย์กลางจักรวาลเชิงพุทธนั่นเอง ในตำนานพระธาตุเจดีย์หลวงยังบรรยายให้เห็นภาพของราชภูฏาคารเมื่อพระเจ้าติโลกราชสร้างซ่อมเสร็จแล้วว่า ฐานเจดีย์ประกอบไปด้วยราชสีห์ใหญ่ประดับทั้งสี่ทิศ พญานาค 5 เศียรเป็นราวทางขึ้นจำนวน 8 ตัว และมีรูปปูนปั้นช้างยืนล้อมจำนวน 28 เชือก ซึ่งมีจำนวน 8 เชือกที่มีชื่อเฉพาะเรียกขานในตำนานวัดเจดีย์หลวงว่า เมฆบัววัน ชมพลแสน ดาบแสนด้าม หอกแสนลำ ปืนแสนหลัง หน้าไม้แสนเกี้ยว แสนเขื่อนค้ำ ไฟแสนเต่า ได้รับความนับถือว่าเป็นอารักษ์เมืองเชียงใหม่ด้วยนั้น คติช้างล้อม เป็นที่เข้าใจกันดีว่ามาจากพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ สาเหตุที่โบราณท่านนำช้างมาล้อมรอบฐานอาคารหรือฐานเจดีย์ก็เพราะถือว่าเจดีย์องค์นี้เป็นศูนย์กลางจักรวาล โดยที่คตินี้เป็นคติดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์ที่อรรถกถาจารย์ในพระพุทธศาสนา รับเข้ามา ทั้งนี้เพราะในคัมภีร์มหาปริณิพานสูตรกล่าวว่า ปังสุปฐพีหรือแผ่นดินที่รองรับมหาสมุทรลอยอยู่เหนือลม ไม่ได้กล่าวช้างหนุนจักรวาลแต่ประการใด แต่เมื่อค้นเพิ่มเติมจากคัมภีร์ฝ่ายลังกาที่แต่งในสมัยรัชกาลพระเจ้าปรากรมพาทูที่ 1 ชื่อคัมภีร์อภินันท์ปิคา รจนาโดยพระมคคัลลานเถระแห่งเขตวันวิหารซึ่งเนื้อความในคัมภีร์กล่าวว่า ช้างเอราวัณ ช้างปุลนทริก ช้างวามนะ ช้างกุ่มุท ช้างอัญชนะ ช้างปุปพทันตะ ช้างสัพพภุมมะ ช้างสุปปติกะ เป็นช้างประจำทิศทั้ง 8

โดยช่างทั้ง 8 เชื้อนี้ทำหน้าที่หมุนจักรวาลโดยหมุนที่มุมทั้งสี่ด้านและที่กึ่งกลางด้านทั้งสี่ ซึ่งนัยยะการมีชื่อของช่างอาร์กซ์ทั้ง 8 เชื้อของเจดีย์หลวง อาจฟ้องตรงกับคัมภีร์ของอรรถกถาจารย์ลังกาทังได้กล่าวมาแล้วก็เป็นได้ ยิ่งไปกว่านั้นช่างเชือกสุดท้ายที่เป็นของดั้งเดิมกับพระเจดีย์ ยังหลงเหลือร่องรอยอุบะ เครื่องทรงที่คอช่าง นัยยะของช่างทรงเครื่อง ก็ยิ่งสนับสนุนความเป็นช่างทรงของพระจักรพรรดิยิ่ง

การศึกษาคติรูปแบบของพระธาตุเจดีย์ในล้านนานั้น ได้มีผู้ศึกษาก่อนหน้านี้ในแนวทางประวัติศาสตร์ศิลปะหลายท่านแล้ว โดยมีคำอธิบายหลายชุดในเชิงสถาปัตยกรรมไทย รองรับความสำคัญของการสถาปนาพระธาตุเจดีย์ในล้านนาว่ามีนัยยะสำคัญตามคติจักรวาลวิทยา หมายถึงการสถาปนาเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาล ซึ่งในคำอธิบายดังกล่าว มักเน้นการสมมุติให้ตอบรับกับการวางแผนผังคติจักรวาลทัศน์แบบล้านนา โดยมีพระธาตุเจดีย์เป็นเขาพระสุเมรุ นั้น วัดล้านนามักมีการวางแผนผังโดยแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสออกจากกันอย่างชัดเจน เพื่อกำหนดเขตพุทธาวาสให้เป็นไปตามคติจักรวาล มีวิหาร และเจดีย์เป็นแนวแกนหลักทิศตะวันออก ตะวันตกของวัด วางตำแหน่งธาตุเจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัดโดยเปรียบตั้งเขาพระสุเมรุ โดยรอบตามทิศต่างๆ เป็นที่ตั้งของวิหาร ซึ่งประกอบด้วยด้านทิศตะวันออกเป็นที่ตั้งของวิหารหลวง และทิศใต้ ซึ่งเป็นตำแหน่งของชมพูทวีปในคติจักรวาลได้ตั้งวิหารที่มีความสำคัญ (สุวิภา จำปาวัลย์, 2558, น. 256) เป็นที่ทราบกันดีในหมู่นักวิชาการทางประวัติศาสตร์ศิลปะกรรม จึงเกิดคำถามว่า พระธาตุเจดีย์เป็นศาสนสถานสำคัญในพุทธศาสนา การเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมในเชิงสัญลักษณ์ความหมายกับเขาพระสุเมรุ นั้น เป็นความรู้ที่ถูกต้องทั้งหมดแล้วจริงหรือ ในการศึกษาคติการสร้างพระธาตุเจดีย์นั้น ได้มีผู้ศึกษาก่อนหน้านี้ในแนวทางประวัติศาสตร์ศิลปะหลายท่านแล้ว โดยมีคำอธิบายหลายชุด รองรับความสำคัญของการสถาปนาพระธาตุเจดีย์ใน

ล้านนาว่ามีนัยยะสำคัญหมายถึงการสถาปนาเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาล และมีนัยยะถึงพระเศกแก้วจุฬามณีธาตุเจดีย์ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งในคำอธิบายดังกล่าว มักเน้นการสมมุติให้ตอบรับกับแผนผังคติจักรวาลทัศน์แบบล้านนา โดยมีพระธาตุเจดีย์เป็นเขาพระสุเมรุ นั้น เป็นที่ทราบกันดีในหมู่นักวิชาการทางประวัติศาสตร์ศิลปกรรม หากแต่มองว่าเขาพระสุเมรุคือศูนย์กลางจักรวาลกายภาพที่เป็นภูมิประเทศตามคัมภีร์โลกศาสตร์ สถานที่ที่ตรัสรู้ โพธิบัลลังก์ที่พุทธคยา ก็เป็น ศูนย์กลางในทางมิติจิตวิญญาณ

8. บทสรุป

ในการการสถาปนาสร้างเสริมพระธาตุเจดีย์หลวง และสังคายนาพระไตรปิฎก หากมองเบื้องลึกลงไปการกระทำโพธิมณฑลนั้นย่อมมีนัยยะแฝงเกี่ยวกับคติจักรพรรดิราชา พระราชอำนาจ สิทธิธรรมของพระมหากษัตริย์ ความเป็นธรรมราชา การสถาปนาตนขึ้นเป็นพระจักรพรรดิราชาผู้มีพระบรมเดชานุภาพเหนือพระนครทั้งปวง และทรงเป็นธรรมราชา อุปลัมภ จรรโลง คำชู พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากโดยเฉพาะแนวคิดสำคัญในการแผ่ขยายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ แนวคิดความสำคัญของ “มหาโพธิมณฑล” ถูกสร้างขึ้นเป็นรูปธรรมในรูปสัญลักษณ์ของ “โพธิบัลลังก์” ไม่เพียงแต่ปรากฏตัวตนผ่านคัมภีร์ศาสนาเท่านั้น แต่ถูกสื่อสารออกมาเป็นรูปธรรมผ่านศาสนวัตถุ วัตถุอาาราม ความสำคัญของคติมหาโพธิมณฑลมีส่วนเสริมสร้างความเป็นพระจักรพรรดิราชา ภายใต้กระบวนทัศน์และบริบทที่หลากหลาย ซึ่ง

ความเข้าใจรับรู้เกี่ยวกับคติการบูชาพระบรมธาตุในล้านนาตามคติโบราณ นอกจากจะรับรู้ในแง่ความศักดิ์สิทธิ์ของความเป็นชิ้นส่วนของพุทธสรีระแล้ว การสถาปนาพระธาตุเจดีย์ขึ้นมายังถูกรับรู้ในแง่ของการเป็นสัญลักษณ์แทนองค์ศาสดา และการประดิษฐานพุทธศาสนาอย่างมั่นคงเป็นหลักของอาณาจักร มี

การแผ่พระราชอำนาจทางการเมือง และการอุปถัมภ์ค้ำชูพระศาสนาไปควบคู่กัน หากมองเบื้องลึกลงไปยังมีบริบททางสังคมการเมืองเข้ามาแฝงอยู่ กล่าวคือธาตุเจดีย์และคติมหาโพธิมณฑล และมีบทบาทเป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อระหว่างท้องถิ่นกับพุทธศาสนา เป็นการแสดงอาณาเขตและพื้นที่ของอาณาจักร เป็นเครื่องเสริมสร้างบารมีของชนชั้นปกครอง อีกทั้งนัยยะการถือครองพระบรมธาตุของพระมหากษัตริย์คือความเป็นผู้มีบุญญาธิการ และมีสิทธิธรรมในสิริราชสมบัติตลอดจนถึงเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเป็นท้องถิ่นนิยม ดังนั้นพระธาตุเจดีย์จึงเป็นพื้นที่ส่วนกลาง ที่ความแตกต่างระหว่างชนชั้นปกครองและไพร่ สามารถสมานลงได้อย่างแนบยิ่งโดยอาศัยศรัทธาในพระพุทธรูป โดยอาศัยวัตถุธรรมคือพระมหาเจดีย์ธาตุ เป็นเครื่องผสมผสานนั่นเอง

ความรุ่งเรืองโชติช่วงของราชกฤดาการแห่งโชติการาม ได้รุ่งโรจน์ตามเท่าอายุเมืองเชียงใหม่ จนยอดเจดีย์หลวงหักพังลงจากเหตุการณ์แผ่นดินไหวหนัก ถล่มลงมาเหลือครึ่งองค์ ในปี พ.ศ. 2088 ดังความในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ว่า “ศักราช 907 เดือน 11 แรม 4 ค่ำ แผ่นดินไหวหนัก ยอดมหาเจดีย์หลวง และเจดีย์วัดพระสิงห์หักพัง โดยเจดีย์วัดอื่นก็เช่นกัน” ก็ไม่ปรากฏประวัติการบูรณะพระธาตุเจดีย์หลวงโดยการก่อยอดพระเจดีย์ให้สมบูรณ์ขึ้นไปอีกเลย ปรากฏเพียงแต่การก่ออิฐพูนังค์บางจุดเพื่อป้องกันการถล่มเพิ่ม พระธาตุที่พังทลายเหลือครึ่งองค์ ก็ตระหง่านดำรงอยู่ท่ามกลางความไม่มั่นคงทางการเมือง ตราบจนสิ้นอายุเมืองเชียงใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2513). *ประชุมตำนานพระธาตุ ภาคที่ 1 และภาคที่ 2*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: เจริญสิน.
- คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ 700 ปี*. เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- เจริญ มาลาโรจน์ (มาลา คำจันทร์). (2548). *มองโลกผ่านนาฬิกานอรุณวัติสุตร*. เชียงใหม่: สันติภาพ.
- ชาตรี ประกิตนันทการ. (2552). คติสัญลักษณ์ศิระชะแผ่นดิน. *วารสารศิลปวัฒนธรรม*, 31(1), 84-111.
- เชษฐ์ ดิงส์ญชลี (2555). “*สัตตมหาสถาน : พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์*.” กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ
- เชษฐ์ ดิงส์ญชลี. (2556). *สังเวชนียสถาน และสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย-เนปาล*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2463). *ตำนานพระพุทธเจดีย์*. กรุงเทพฯ: คุรุสภา.
- ปรมาณูชิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระ. (2540). *ปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ, (2554). *ตำนานพระพุทธรูปล้านนา: พลังปัญญาทางความเชื่อและความสัมพันธ์กับท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระพุทธญาณ พระพุทธรุกาม, บำเพ็ญ รวิน, ผู้แปล. (2463). *มูลศาสนา ลำนวนล้านนา*. ม.ป.ท.

- พระรัตนปัญญามหาเถระ, แสง มนวิฑูร, ผู้แปล. (2501). *ชินกาลมาลีปกรณ์*.
กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546) . *ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยาม
ประเทศ*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). พระธาตุหริภุญไชย : ต้นแบบเจดีย์ “ทรงระฆังแบบ
ล้านนา.” *วารสารดำรงวิชาการ*. (5),61-62
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). พระแก้วมรกตคือพระพุทธรูปล้านนาที่มีความสัมพันธ์
ทางด้านรูปแบบกับพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา ในสุจิตต์ วงษ์
เทศ (บรรณาธิการ). *พระแก้วมรกต*. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2560) . *เจดีย์ในประเทศไทย รูปแบบ พัฒนาการ และพลัง
ศรัทธา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศานติ ภักดีคำ (2552). *ไตรภูมิหรือวรรณกรรมโลกศาสตร์พระพุทธศาสนา :
ความสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2551). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์
- สมคิด จิระทัศนกุล. (2545). *คติ สัญลักษณ์และความหมายของซุ้มประตูหน้าต่าง
ไทย*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). (2547) .*พระแก้วมรกต*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุวิภา จำปาวัลย์. (2558). *พระธาตุในสังคมล้านนา: พัฒนาการและการ
ปรับเปลี่ยนจากรัฐจารีตลู่โลกาภิวัตน์* . (วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2525). *ไตรภูมิ* (ไตรภูมิฉบับล้านนา). หน่วยส่งเสริม
ศิลปวัฒนธรรมศึกษาและวัฒนธรรมล้านนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
เอเดรียน สนอดกราส. (2541). *สัญลักษณ์แห่งพระสถูป*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.